
– Kitap Tanıtımı –

Abdulhay el-Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâziletü li'l-es'ileti'l-aşarati'l-kâmileti*, Daru'l-beşâir, Beyrut 2005 (301 s.)

Mahmut SAMAR

Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Hukuku Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi
mahmutsamar@hotmail.com

İslamî ilimler manzûmesi içinde yer alan ilmî disiplinlerin ikinci kaynağı sünnettir. Bu nedenle sünnet verilerinin (hadislerin) sıhhatli bir şekilde nakledilmesi ve muhtevası olan metnin doğru anlaşılması önemlidir. Muhakkik İslam alimleri asırlar boyunca bunun üzerinde durmuş, önemine işaret etmişlerdir. Zira sünnetin sıhhatli bir şekilde nakledilip doğru anlaşılması, dayanağı sünnet ve/veya hadis olan mevzuların hükmünü tespit etme bakımından zarûriyet arz eder. Bu zorunluluğu gören Abdulhayy el-Leknevî sünnet verilerinin sağlıklı bir şekilde aktarılmasının ve doğru anlaşılmasının gereği ve yöntemi hakkında doyurucu bilgiler veren bir çalışmaya imza atmıştır.

Çalışma, Abdulhayy el-Leknevî'nin kendisine sorulan on (10) soruya verdiği cevapları ihtiva etmektedir. Bu nedenle de kitabın adı; "*el-Ecvibetü'l-fâziletü li'l-es'ileti'l-aşarati'l-kâmileti*" olmuştur. Bu kitap üzerine Abdulfettah Ebû Ğudde bir takım eklemelerde (ta'lîk) bulunarak kitabı daha da verimli hale getirmiştir. Selman Abdulfettah Ebû Ğudde ise bazı tashihler yaparak, çalışmanın ortaya konmasını ve yayınlanmasını sağlamıştır.

Ebû Ğudde'ye göre sünnet hakkında daha önce kimsenin dikkat çekmediği konulara bu kitapta yer verilmiştir. Eser Leknevî Haydarâbat'ta ikamet ettiği yıllarda onun muâsırı olan allâme Muhammed Hüseyin el-Lahorî'nin kendisine yazılı olarak sorduğu on soruya verilen cevapları ihtiva eder. Soruları soran zatın muayyen bir mezhebe bağlanmaya karşı olduğu ve nassların zahiriyle amel etme konusunda ısrarcı olduğu bilinmektedir.

Kitapta sorulan on soru şunlardır:

1. İsnad dinde matlup (gerekli) mudur, değil midir?
2. Dört sünen kitabında (Beyhaki, Dârekutnî, Hâkim, İbn Ebî Şeybe) geçen hadislerin hepsi sahih veya hasen midir?
3. Hadis kitaplarında yer alan rivâyetlerin hepsiyle amel etmek, istidlalde bulunmak caiz midir? Değilse bunun yöntemi nedir?
4. Muhaddislerin görüşleri arasındaki teâruzı gidermenin yolları nelerdir?
5. İki sahih hadis arasındaki teâruz nasıl giderilmelidir?
6. Cem' ve tercihten hangisi diğerine mukaddemdir?
7. Sahihayn'da geçmesi, birçok tarîkten gelmesi ve râvisinin fakîh olması bir hadis için tercih sebebi midir?
8. Cem' içtihatla mümkün mü yoksa nass gerekli mi bu konuda?
9. Râvinin rivâyet ettiği hadisle amel etmeyi terk etmesi o hadisle istidlalde bulunmamayı gerektirir mi?
10. Bir sahabinin kavli ya da fiili sahih bir hadisle çelişirse hangisiyle amel edilir?

Müellifin mukaddimedede belirttiğine göre, kendisi bu sorulara ezberden cevap vermiş, verdiği cevaplarda söylenmesi elzem olanları ifade etmiş ama gerekli görmediği yerlerde de sözü uzatmaktan kaçınmıştır. Sorulan sorular on tane ama her biri kendi içerisinde birçok soruyu ve meseleyi barındırmaktadır. Mesela birinci soruyu ele alacak olursak, birçok konuya cevap istendiğini görebiliriz.

Soru şu şekilde sorulmuştur: İsnad dinde gerekli midir değil midir? Şayet ikinci şık tercih edilecek olursa İbn Mübarek'in "İsnad dindedir, isnad olmasaydı dileyen dilediğini söylerdi" sözünün manası ne olur? Şayet cevap birinci şık olursa, isnad gerekliyse dinden sayılan her konuda zarûrî midir? Yoksa bazı konularda mı gereklidir? Şayet belirli konular için gerekliyse, o zaman isnada ihtiyaç duymayan konuların açıklanması gerekir. Ayrıca bu konuların isnada ihtiyaç duymadığına dair delil nedir?

Müellif sorulan sorulara cevap mahiyetinde konuyu izah ederken selef ve halef ulemasından nakiller getirir. Bununla birlikte varsa sahabe kavli ve ilgili rivâyetleri de zikreder.

Bu sorulara doyurucu cevaplar ve yeterli olacak şekilde örnekler verildikten sonra Ebû Ğudde (r.a)'nin insanların amel etme konusunda kabul gören (telakî bi'l-kabul) zayıf hadisle amel etmenin vacip olduğuna dair bir tasahihe yer vermiştir.

Kitabın yöntemi sadedinde Ebu Ğudde'nin ta'lîkine de yer vermek istiyoruz. Kendisinin de ifade ettiği gibi, kitapta müellife ait kapalı cümlelerin izahını yapmış, kaynakları gösterilmeyen rivâyetlerin kaynağına yer vermiş, kitabın sonuna da bir ta'lîk ve fihrist eklemiştir. Ayrıca müellifin hayatına dair kısa bilgi de Ebû Ğudde tarafından kaleme alınmıştır.

Birinci soruya cevaben müellif, isnadın islam alimleri tarafından teşvik edilen bir yöntem olduğu, bunun ümmete ait üstün bir meziyyet olduğu ve dinin bir sünneti olarak telakki edildiğine yer verdikten sonra soruya, “isnad dinde gereklidir.” şeklinde cevap verir. Daha sonra konuyla ilgili İbnu'l-Mübarek, Sevrî ve Şâfiî gibi alimlerin sözlerini nakleder. Bu cümleden olarak İbnu'l-Mübarek'in, “İsnad dindedir, şayet isnad olmasaydı dileyen dilediğini söylerdi” sözünü nakleder.

Leknevî isnadın konusu ve alanı ne olursa olsun dini konuların tamamında gerekli olduğuna dikkat çeker. Bunu da sahabe ve tabiûn dönemlerinden sonra uydurma hadis faaliyetlerinin başlayacağını konu edinen rivâyetlerle temellendirmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde geç dönemlerde kaleme alınan fıkıh kitaplarının –müellifi ne kadar büyük bir fakîh olursa olsun- ihtiva ettiği hadislerin senedi veya hadis alimlerinin onunla amel ettikleri bilinmeden muteber olmadığına yer verilir. Burada Merġînânî'nin *el-Hidayesi*'nde ve Râfiî'nin *Fethu'l-aziz*'inde geçen bazı hadislere yer verilir. Nihayetinde fıkıh kitaplarında geçen hadislerin kabulü için üç şarttan bahseder. Rivâyetin senetli olması, müellifin muhaddis olması veya sahih bir kitaba nispet edilmesi.

Müellif ahkâm ve itikad ile ilgili rivâyetlerde senedin sahih olması gerektiğine yer verir. Ancak fezâilde zayıf hadislerle amel edilebileceğini ifade ederek, seleften bazı nakillerde bulunur. Bununla birlikte zayıf hadisle amel edilmesi için Suyûtî'den nakille üç şarttan söz eder. Hadis aşırı zayıf olmamalı, muteber olan genel bir aslın altına girebilmeli ve sübûtuna inanmadan amel edilmeli.

Leknevî, fezâilde zayıf hadisle amel konusunun gerekçesini Heytemî'den nakille şu şekilde izah eder: Fezâille amel helali haram, haramı helal kılma sonucu doğurmaz. Ayrıca başkalarının hakkının ihlal edilmesi de söz konusu değildir. Konuyla ilgili müellif, Ahmed b. Hanbel'e göre zayıf hadisle

amel etmenin re'y ile amel etmekten daha iyi olduğu görüşünü nakleder. İbn Hazm'ın konuyla ilgili başka rivâyet bulunmadığında Ebû Hanîfe'nin de aynı görüşte olduğuna dair icmadan bahsettiğini zikreder.

Netice itibariyle muhaddislerden nakille zayıf hadisle amel etme konusunda üç farklı yaklaşım olduğuna işaret eder. Mutlak olarak amel edilir, mutlak şekilde amel edilmez ve bir takım şartlarla amel edilir.

Eserde zayıf hadisin ahkâma delil olup olmayacağı hususunda dikkat çekici tespitler yer almaktadır. Buna göre, zayıf hadis fikhî bir hüküm bildiriyor ve bu ümmet (müçtehitler) tarafından kabul görmüş ise bununla istidlalde bulunulabileceği belirtilmektedir. Hatta ümmetin *telakkî bi'l-kabulünün* zayıf hadisi tevatür derecesine çıkardığı zikredilmektedir. Bu nedenle kat'î delili tahsis edebileceği de aktarılmaktadır. Örnek olarak "*Vârise vasiyet yoktur.*" hadisine yer verilmektedir. Ayrıca zayıf hadis ihtiyat konumundaysa da onunla ahkâm konularında amel edilebileceğine yer verilmektedir. Bazı sözleşme türlerinin yasak olduğunu bildiren zayıf hadisler gibi.

Fezâili konu edinen zayıf hadislerin hüküm bildirip bildirmediği hususu da müellifin ele aldığı önemli bir konudur. Çünkü genel kural; hüküm bildiren zayıf hadisle amel etmemektir. Ancak fezâilden sayılan amellerin hükmünün en azından mendub olduğu bilinmektedir. Leknevî bazı nakillerde bulunarak konuyu şu şekilde izah eder: Zayıf hadisle amel etmenin şartlarından biri genel bir aslın kapsamında olmasıdır. Dolayısıyla hüküm bu asla istinaden sabit olur, zayıf hadis de bunu sadece desteklemiştir olur. Farklı bir tabirle zayıf hadisin konu edindiği amelin hükmü haram ve mekruh değilse en azından mübah olur. Mübah olması da ibahay-ı asliyye prensibi gereğidir. Konuyla ilgili gelen zayıf hadis ise istihbab şüphesi oluşturmaktadır. Bu nedenle amel edilir.

Leknevî isnadın her alanda gerekli olduğu vurgusunu yaptıktan sonra bu bahsin sonlarına doğru, özellikle son asırlarda güvenilir muhaddislerin beyanlarının isnadın yerini tutacağından bahseder. Bu yüzden geç devirlerde güvenilir hadis kaynaklarında geçen hadislerle amel edilebileceğini savunur. Aynı şekilde mezhebin asıllarında geçen fikhî konular için de sened aranmayacağı, konun muteber kitaplardan nakledilmesinin yeterli olacağından bahseder.

İkinci soruya cevap sadedinde mezkur sünen kitaplarında geçen hadislerin hepsinin sahih ve hasen olmadığını belirten müellif, sahih, hasen, zayıf ve hatta uydurma hadislerin de yer alabileceğine dikkat çeker. Bu iddiasını kaynaklarda geçen hadis alimlerinin değerlendirmeleriyle temellendirir.

Daha sonra adı geçen sünenlerle ilgili tafsilatlı izahlara, muhaddislerin ve diğer ilim ehlinin değerlendirmelerine yer vererek, güvenilirlik bakımından kitaplara dair bir hiyerarşi sunar.

Müellif üçüncü soruya “ahkâm konularında hadis mecmualarında geçen hadislerin hepsiyle amel edilemez” şeklinde cevap vermektedir. Amel etmeden önce hüccet olabilecekleri diğerlerinden ayıracak bir araştırma yapılması gerektiğine dikkat çeker. Buna göre kişi muhaddis ise kendisi bu işlemi yapar, değilse güvenilir bir hadis aliminin değerlendirmelerine göre hareket eder. Her iki durumun mümkün olmadığı durumlarda ise tevakkuf edilir. Burada da aynı şekilde hadis ulemasının konuyla ilgili yaklaşımlarına dair uzun nakiller yapmakta, ayrıntılı açıklamalara yer verir. Leknevî bu bölümde sonraki dönemlerde rivâyetlerin tashih ve taz’îf imkanını da ele alarak uzunca tartışır.

Dördüncü sorunun cevabında müellif şunları kaydeder: Muhaddisler arasında hadislerin sıhhati konusunda tearuz söz konusu olursa tercih yoluna gidilir. Mesela bir hadis hakkında farklı hüküm veren iki muhaddisten biri mütesâhil diğeri böyle değilse, ikincisinin görüşü tercih edilir. Müellif çalışmanın bu bölümünde hadislere sahih ve/veya zayıf hükmü verirken mütesâhil olup olmamasına göre hadis alimlerini tasnif eder, buna dair örnekler verir.

Beşinci soruya cevap olarak; sıhhat derecesi aynı olan iki hadisin tearuz etmesi durumunda izlenecek yol Hanefî alimlere göre, nesih, cem’ ve terk şeklindedir. Hadis usulcülerinin çoğunluğuna göre ise cem’ mümkün olmadığı durumda tearuz nesih ile giderilir. Nesih imkanı da yoksa tercih yoluna gidilir. Müellif bu bölümde cem’ ve nesih yollarından hangisinin öncelikli olduğu meselesini ele alır, uzunca tartışır ve seleften nakiller yapar.

Altıncı bölümde, tearuzu giderme yollarından cem’ ile tercihten önce hangisine başvurulacağı sorusuna “cem’ tercihten öncedir” şeklinde cevap verir. Bunun gerekçesini de şu şekilde izah eder: Cem’ yoluna gitmeden tercihte bulunmak belki de gerekli olmadığı halde hadislerden biriyle amel etmeme sonucunu doğurmaktadır. Cem’ yapmak ise her iki delille de amel etme imkanı verdiği için tercihten öncedir.

Müellif yedinci bölümdeki soruya cevaben; bir hadisin Buhari ve/veya Müslim tarafından rivâyet edilmiş olması, birçok târiften nakledilmesi ve râvisinin fakîh olmasının tercihte rol oynadığına işaret eder. Bunlardan birincisi ve üçüncüsü hakkında alimler ittifak halindeyken, ikincisi konusunda yaklaşımlarının farklı olduğuna işaret eder. Leknevî daha sonra bu bölümde İslam alimlerinin konuyla ilgili görüşlerine yer vererek, tafsilatlı izahlar getirir.

Sekizinci soruya cevap sadedinde müellif, mahza re'y (içtihat) ile cem' yapılamayacağına dikkat çeker. Ona göre, iki rivâyet arasını em' etmek için şerî bir nassa ya da naslardan çıkarılan küllî bir ilkeye dayanmak gerekir.

Leknevî, dokuzuncu bölümdeki soruya cevap olarak; hadisin sahabi râvisinin rivâyetin zahir manasıyla amel etmeyi terk etmesi konusunda iki farklı yaklaşımdan bahseder. Mâlikî ve Şâfiîler bu durumda zahir manasının muteber olduğunu savunur. Hanefî ve Hanbelîler ise sahabinin yüklediği manaya itibar ederek, zahiri terk ederler. Ancak rivâyet zahir olmayıp farklı anlamlara gelecek nitelikte olursa, Hanefîler sahabinin te'viliyle amel etme zorunluluğu olmadığını savunurlar. Diğerlerine göre ise sahabinin yüklediği anlama itibar edilir ve zahir terkedilir.

Son bölümde müellif soruya cevaben; sahabe kavlinin bir hadisle tea-ruz etmesi durumunda hadisle amel edilmesinin daha isabetli olduğuna dikkat çeker. Daha sonra hadisin muttasıl, merfû olup olmamasına, hadise muhalefet eden sahabinin o hadisin râvisi olup olmadığı yönlerine bakılarak alimlerin değerlendirmelerine ve aralarındaki görüş ayrılıklarına yer verir.

Son olarak eserin sonunda Abdulfettah Ebû Ğudde on sayfalık bir eklemede bulunarak, müçtehit imamların amel ettikleri zayıf hadisle amel etmenin vacip olduğundan bahseder. Hatta ümmetin bir hadisi amel edilir görmesi, söz konusu rivayeti tevatür derecesine çıkaracağını savunur. Leknevî'nin birinci bölümde kısaca değindiği bu önemli meseleyi Ebû Ğudde burada genişçe ele alır ve başka yerde geçmeyen önemli tespitlerde bulunur.

Netice itibariyle bu eser hadis araştırmacılarını ilgilendirdiği kadar İslam hukukçularını da ilgilendiren konulara yer vermesi bakımından önemlidir. Hadislerin kaynak değerini temellendirme sorununa yönelik faydalı bir çalışma olmuştur. Çalışmanın ciddi bir emeğin ürünü olduğu açıktır. Ancak uzunca dipnotlara yer verilmiş olması okuyucunun kitaptan en iyi şekilde faydalanmasını engellemektedir. Ayrıca bu çalışmanın lisansüstü seviyesindeki ilim talebelerine hitap ettiğini belirtmeliyiz.